

Є.Пігуляк у виступах на різних рівнях розширили і доповнили найважливіші вимоги українського національного руху на Буковині, але головні засади залишилися такими, як їх сформулював С.Смаль-Стоцький у 90-х роках XIX ст.

¹ Смаль-Стоцький Ст. Листи з Буковини // Діло. – 1880. – Ч. 40.

² Смаль-Стоцький С. Руський нарід – руська мова // Буковина. – 1889. – Ч. 1.

³ Там само. – 1889. – Ч. 2.

⁴ Смаль-Стоцький С., Гартнер Т. Нова руська школа // Руська школа. – 1888. – Вип. 1. – С. 2.

⁵ Центральний державний історичний архів (Львів). – Ф. 663. – Оп. 2. – Спр. 63. – Арк. 19.

⁶ Там само. – Арк. 20.

⁷ Смаль-Стоцький С. В чім наша сила. – Чернівці: Руська Рада, 1893. – С. 5.

⁸ Там само. – С. 6.

⁹ Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 5918. – Арк. 16–18; Спр. 6055. – Арк. 54–60.

¹⁰ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 39416. – Арк. 1.

¹¹ Смаль-Стоцький С. Політика реальна // Буковина. – Ч. 54.

¹² Там само. – Ч. 56.

¹³ Там само. – Ч. 74.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само. – Ч. 80.

¹⁶ Там само. – Ч. 84.

¹⁷ Там само. – Ч. 85.

¹⁸ Там само. – Ч. 88.

¹⁹ Франко І. Реалісти чи кар'єристи? // Житє і слово. – 1896. – Т. 5. – С. 74.

²⁰ Там само. – С. 81–82.

Summary

*Oleksandr Dobrzhanskyi
(Chernivtsi)*

Ideologist of Bukovynian Ukrainians National Aspirations (Dedicated to Stepan Smal-Stotskyi 150-year Anniversary)

The article highlights ideological convictions of Stepan Smal-Stotskyi, one of the leaders of the Ukrainian national movement in Bukovyna (late 19th – early 20th centuries). The author paid considerable attention to his views on the future of Ukrainian lands, development of a national idea, means of Ukrainians' consolidation, motive power of national movement and attraction of wide sections of the population to the Ukrainian movement.

Key words: Stepan Smal-Stotskyi, Bukovyna, Ukrainian national movement, national idea, ideological convictions.

УДК:94(477.85)„1883/1918”(092)

*Зінаїда Зайцева
(Київ)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ С.СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО У 1883 – 1918 рр.

У статті йде мова про науковий доробок українського професора Чернівецького університету С.Смаль-Стоцького та обставини обрання його дійсним членом новозаснованої у листопаді 1918 р. Української академії наук, фактичну неучасть у її практичній діяльності через загрозу репресій з боку більшовицького режиму.

Ключові слова: С.Смаль-Стоцький, В.Вернадський, М.Грушевський, член НТШ, Українська академія наук, дійсний член УАН, наукові публікації, бібліографія.

Науково-дослідницький інтерес до постаті академіка С.Смаль-Стоцького відновився в Україні у руслі реконструкції обставин створення та початку діяльності Української академії наук. У радянський час документи про її заснування зберігалися у спецховищах, а список академіків-фундаторів навіть у стінах Академії, за висловом добре поінформованих авторів, був «майже службовою таємницею»¹. Власті не могли змиритися з тим, що наукова інституція у Києві була заснована до встановлення більшовицької влади за участю класово ненадійних «буржуазних елементів», а сама академія декларувала принцип автономії від владних структур.

Ім'я С.Смаль-Стоцького та ще кількох академіків-фундаторів Української академії наук надовго піддавалося остракізмові і не згадувалося в СРСР навіть у довідниковій літературі, або трактувалося виключно у негативному сенсі. На його смерть у серпні 1938 р. не відгукнулися жодним друкованим словом у Києві, в той час як низка наукових інституцій за межами УРСР провела академії пам'яті ученого. У Львові захід був організований Науковим товариством ім. Шевченка (НТШ), у Празі – Українським академічним комітетом, у Берліні та Варшаві – діючими тут українськими науковими інститутами.

100-річчя від дня народження С.Смаль-Стоцького Філологічна секція НТШ у діаспорі відзначила науковою конференцією. За її результатами у 1960 р. вийшов іменний том *Записок НТШ*, присвячений ученому. Він містив цінні для сучасних дослідників спогади і спостереження колишніх студентів професора.

В Україні ім'я С.Смаль-Стоцького почало з'являтися у середині 1990-х рр. у довідниках з історії України, виданнях краєзнавчого характеру, філо-

логічній періодиці. Короткий нарис біографічного характеру був вміщений у щорічнику «Україна. Наука і суспільство» за 1994 р.². Його автори не мов закликали до глибшого і всебічного дослідження життя і творчості ученого. Цю місію узяли на себе історики В.М.Даниленко та О.В.Добржанський. Їх монографія³, хоча й зумовила розширення зацікавленості фахових філологів до наукової спадщини С.Смаль-Стоцького – з'явилася низка публікацій у спеціалізованій науковій періодиці – залишається єдиним цілісним і системним викладом життя і діяльності академіка.

Популяризації С.Смаль-Стоцького сприяла серія радіопередач про українських учених, співавтор яких В.Шендеровський опублікував на їх основі нариси, що вміщують також невеличке есе, присвячене академіку-фундатору УАН⁴.

Метою пропонованої розвідки є акцентування у біографії ученого ліній перетину індивідуально-особистісного і функціонування наукових інституцій.

На перший погляд постать С.Смаль-Стоцького – професора Чернівецького цесарсько-королівського університету імені Франца Йосифа – може здаватися дещо несподіваною серед перших фундаторів Української академії наук у Києві. Як свідчать його біографи, ім'я ученого не було широко знаним в наукових і суспільних колах Східної України⁵. Епізодично він контактував з О.Кониським, Б.Грінченком, М.Лисенком, П.Житецьким, М.Вороним, М.Коцюбинським, М.Міхновським, С.Петлюрою. Цілком зрозуміло, що жоден з названих не міг через різні причини скласти йому рекомендацію до Академії наук у 1918 р. Відповідь слід шукати в іншій площині. Проектантам Академії наук потрібна була фігура із солідним статусом ученого у галузі українського мовознавства, оскільки, як свідчать щоденникові записи В.Вернадського та матеріали Комісії зі створення Української академії наук, вони мали обширні задуми щодо організації досліджень у галузі української філології.

На початку ХХ ст. мовознавство на українському ґрунті мало досягнення європейського рівня (О.Потебня) й надзвичайно болючі, невирішені проблеми як сфера українознавчих досліджень. В університетах підросійської України не було жодної кафедри української мови, тому, попри розвиток з другої половини ХІХ ст. загального мовознавства, в українському – утворився кадровий вакуум, який свого часу відзначали В.Гнатюк, В.Дорошенко, В.Перетц, О.Шахматов.

На терезах аргументів на користь обрання Смаль-Стоцького академіком небагато важить факт його перебування із загонами УСС у Східній Україні та особисте знайомство з гетьманом П.Скоропадським. Однак й ігнорувати його не варто. На посаді голови ЦУ УСС він був з липня 1917 до літа 1918 р. В.Вернадський у своєму щоденнику дає характеристику багатьом українським ученим та громадським діячам. С.Смаль-Стоцький згаданий лише один раз і то у політичному контексті. Йдеться про фіксацію думки В.К.Липинського – посла Української держави у Австро-Угорщині про бажання Смаль-Стоцького начебто «перейти» на бік П.Скоропадського⁶.

В академічному контексті корисно звернути увагу на ймовірну роль ще одного фундатора Академії сходознавця А.Кримського, який тісно співробітничав з В.Вернадським. Кримський завжди мав широкі мовознавчі інтереси. У 1895 р. він вважався можливою кандидатурою на заміщення вакантної кафедри української мови і літератури у Львівському університеті, у 1907 р. видав підручник з української мови. Він завжди цікавився публікаціями С.Смаль-Стоцького. У 1913 р. про вихід нової праці чернівецького професора його інформував В.Гнатюк. Очевидно, що Кримський беззастережно підтримав кандидатуру чернівецького лінгвіста, коли йшлося про фундацію УАН. Однак ця лінія потребує додаткового дослідження і відповідної атрибуції.

На нашу думку, вагомим чинником не випадковості С.Смаль-Стоцького серед фундаторів Академії наук є те, що він пройшов класичний шлях у науку. На диво швидко долаючи перші його сходинки, у подальшому він отримав можливість зосередитися на дискусійній науково-практичній справі українського правопису і граматики.

На нашу думку, вагомим чинником не випадковості С.Смаль-Стоцького серед фундаторів Академії наук є те, що він пройшов класичний шлях у науку. На диво швидко долаючи перші його сходинки, у подальшому він отримав можливість зосередитися на дискусійній науково-практичній справі українського правопису і граматики.

По закінченню німецької гімназії у Львові С.Смаль-Стоцький навчався у 1878–1883 рр. на філософському факультеті Чернівецького університету. Зауважимо, що філософські факультети мали філологічні, історичні та математичні відділення і вели відповідну підготовку педагогічних кадрів для гімназій й інших середніх навчальних закладів. Очевидно, що альма-матер (так само як і філологічний фах) С.Смаль-Стоцький обрав не без впливу свого колишнього гімназійного професора Г.Онишкевича, який у 1877 р. очолив кафедру української мови і літератури Чернівецького університету. У 1882 р., під кінець навчання в університеті, студент Смаль-Стоцький почав складати кваліфікаційні іспити на право викладання у гімназіях. Іспити були складні (передбачали самостійні письмові роботи з грецької, латинської та української мов) і не всі бажуючі їх долали з першого разу. Ще менше з тих, хто мав намір займатися науковими дослідженнями, досягали мети, оскільки наукова стежа була непевною, вимагала додаткових коштів на утримання. Для українських студентів – переважно вихідців з незаможних родин – цей шлях був практично недоступним, їх чекала робота, яка, на противагу від наукової діяльності, традиційно тоді звалася роботою «задня хліба», тобто гарантувала стабільну платню. У цьому контексті зрозумілим є, чому Смаль-Стоцький у біографічній довідці, призначеній для друку у

Хроніці НТШ про обраних дійсними членами товариства, зазначає, що кошти на утримання у Відні йому надав Максим Михаляк⁷.

Навесні 1883 р. нові обставини скорегували плани С.Смаль-Стоцького. Він припинив складання іспитів і спрямував думки і дії задля університетської посади професора, що передбачало поглиблення фахової освіти, захист докторської дисертації та процедуру габілітації – поетапний процес іспитів, співбесід, наукових дискусій за певною тематикою, читання пробних лекцій. Завершення габілітації давало право *veniae legendi* (читати лекції), займати посаду приват-доцента, згодом професора.

Після смерті навесні 1883 р. Г.Онишкевича заміщення кафедри української мови і літератури стало проблематичним через відсутність відповідно підготовлених кадрів. У справі заповнення міністерством освіти слов'язнознавчих кафедр в австрійських університетах на той час мав професор славистики Віденського університету, радник цісарського двору Франц Міклошич (1813–1891). Саме до нього звернувся Смаль-Стоцький. Формально він міг габілітуватися у Чернівцях під керівництвом професора славистики Ом. Калужняцького, однак їх стосунки були ускладнені належністю до різних суспільно-політичних течій. Ймовірно, що вони дісталися у спадщину Смаль-Стоцькому від покійного Онишкевича, який також мав напружені взаємини з О.Калужняцьким через різну національно-політичну орієнтацію⁸.

Варто зазначити, що Ф.Міклошич мав можливість вибирати кандидатуру для вакантної кафедри з кількох осіб. За підтримкою до нього, не гаючи часу, листовно звернулися учителі галицьких провінційних гімназій: 2 березня 1883 р. І.Верхратський, 30 березня – Є.Желіховський, 2 квітня – О.Барвінський⁹. Кожен з них, знаючи про роль думки Міклошича для призначення міністерством освіти на цю посаду, розраховував на його підтримку. Кореспонденти сповіщали про свою професійну діяльність, опубліковані праці, плани та наміри. Однак Міклошич віддав перевагу С.Смаль-Стоцькому, який і почав студії у Віденському університеті з відвідування його лекцій. Під його ж керівництвом у 1884 р. Смаль-Стоцький захистив дисертацію на ступінь доктора філософії за спеціальністю слов'янська порівняльна лінгвістика. Відповідно до західноєвропейської практики вона була опублікована не до, а після захисту у провідному виданні («Архів слов'янської філології» (1885.– Т. 8 – С. 194–246; 1886. – Т. 9. – С. 59–76), який виходив у Берліні за редакцією В.Ягіча. Того ж року Смаль-Стоцький габілітувався на приват-доцента порівняльної слов'янської філології у Віденському університеті, де викладав один рік.

Для отримання професорської посади потрібні були нові публікації. З метою їх підготовки С.Смаль-Стоцький, ще перебуваючи у Відні, почав працювати у цісарсько-королівській надвірній

бібліотеці над Кодексом Ганкенштайна – рукописною богослужбовою пам'яткою XII – початку XIII ст., знайденою у моравській митрополичій церкві. Її назва походить від прізвища бібліотекаря в Оломоуці, який отримав рукопис на зберігання. Готуючи результати студій над пам'яткою, Смаль-Стоцький вів листування із хорватським славистом В.Ягічем. Його праця текстуального характеру була опублікована у «Віснику філософсько-історичного відділу Віденської академії наук» (1886.– Т.110. – С. 601–689). Цікаво, що частковий аналіз пам'ятки за два роки до цього подав О.Соболевський у невеликій за обсягом розвідці «Очерки из истории русского языка. Часть 1» (СПб, 1884). Смаль-Стоцький, за словами Ягіча більш докладно її описав і порівняв, де була необхідність, з грецьким оригіналом¹⁰. За сприяння В.Ягіча він мав намір опублікувати ширше дослідження пам'ятки, однак цей задум з різних причин залишився нездійсненим.

У жовтні 1885 р. С.Смаль-Стоцький повернувся до Чернівців, оскільки ще у березні міністерським розпорядженням був призначений екстраординарним (позаштатним) професором української мови і літератури Чернівецького університету. У Чернівцях він поринув у вир громадської роботи, багато часу віддавав підготовці лекційних курсів. Для його подальшої наукової діяльності рубіжним моментом було знайомство і зближення з професором порівняльного романського мовознавства Теодором (Федором) Гартнером. Інтерес останнього до української мови і бажання оволодіти нею сприяли творчому тандему учених, які почали укладати шкільний підручник «Руська граматика».

Наступним щаблем університетської кар'єри після одержання посади екстраординарного професора мала бути посада ординарного професора. Влітку 1888 р. на філософському факультеті була створена комісія для підготовки рекомендацій щодо обрання на посади трьох ординарних професорів з різних кафедр, у т.ч. Смаль-Стоцького, який відповідно до лекційного каталогу був у списку претендентів першим. На листопадовому засіданні було ухвалено запросити відгуки про наукову працю Смаль-Стоцького від трьох «сторонніх» філологів-славистів – професора В.Ягіча, професора славистики Лейпцигського університету В.Лескіна, польського філолога, професора Берлінського університету А.Брікнера. Останній був учнем Ом.Огоновського і спеціалізувався у галузі польсько-української порівняльної філології. Т.Гартнер як декан факультету, ведучи кореспонденцію, написав також до Ф.Міклошича.

Наприкінці січня 1889 р. С.Смаль-Стоцький звернувся за підтримкою до свого протектора і опікуна, як він називав Ф.Міклошича, щоб він сприяв йому в одержанні посади ординарного професора. Оскільки процедура вимагала нових публікацій, Смаль-Стоцький у листі пояснює стан сво-

їх наукових справ. Він пише про неможливість подальшого опрацювання Кодексу Ганкенштейна і свою трирічну роботу разом з Гартнером над граматику української мови, яка ще не опублікована. З його листа зрозуміло, що Міклошич уже мав у розпорядженні рукопис граматики і склав «чіткішу думку про неї»¹¹.

На другому засіданні факультетська комісія розглядала відгуки професури з основних центрів слов'язнавчих студій. З'ясувалося, що Брікнер відмовився дати відгук, Ягіч надіслав негативний, Лескін і Міклошич висловилися позитивно. Останній у своїх висновках акцентував схвальну оцінку рукопису руської граматики Смаль-Стоцького і Гартнера. Членам професорської колегії Т.Гартнер пояснював негативний відгук В.Ягіча політичними переконаннями професора.

Загалом хід подій показує, що Т.Гартнер, посилаючись на рекомендації авторитетного Міклошича, відстояв кандидатуру Смаль-Стоцького. Ось як він пише про це віденському професору: «Вчора увечері відбулося засідання факультету, на якому вирішувалася відома справа про підвищення посад. Завдяки Вашій думці вдалося мені і товаришам врятувати Стоцького від несправедливого [його] відсторонення. Більшість членів комісії запропонувала одночасно рекомендувати міністерству підвищення в посадах усіх трьох незвичайних професорів, які беруться до уваги, меншість хотіла, щоб Стоцький і ще один були запропоновані тільки наприкінці семестру. Після довгої дискусії, яка, на щастя, пройшла спокійно, була прийнята компромісна пропозиція більшістю двох третин голосів»¹². Йшлося не лише про негативну позицію О.Калужняцького, а й про черговість кандидатур у рекомендаційному списку ще двох, крім Смаль-Стоцького, екстраординарних професорів факультету. Далі Гартнер повідомляв Міклошичу, що автори граматики не можуть «легко з власної кишені заплатити за друкування» підручника, тому вони попросили міністерство освіти надати фінансову допомогу для його видання¹³.

Того ж місяця питання розглядала професорська колегія факультету і сімома голосами проти п'яти рекомендувала на посади ординарних професорів усі три кандидатури, однак у списку Смаль-Стоцький був переміщений на останнє місце. Дочекавшись невідомо, з яких причин одержання ним посади затягнулося до 1893 р. і чи вплинула на це смерть у 1891 р. Ф.Міклошича. Так чи інакше, але отримання посади і вихід «Руської граматики» припадають на 1893 р.

У 1895 р. С.Смаль-Стоцький мав шанс зайняти кафедру української мови і літератури Львівського університету, яка стала вакантною після смерті професора Ом.Огоновського, або перейти референтом у міністерство освіти у Відні. Після смерті Ом.Огоновського у 1894 р. Смаль-Стоцький був єдиним професором української філології у Авст-

ро-Угорщині й розглядався як найвідповідніша кандидатура для заповнення львівської кафедри. Будучи за походженням галичанином, він був не від того, щоб перебратися з Чернівців до Львова. З цього приводу І.Франко зазначав, що Смаль-Стоцький радий би перейти до Львова, але лишиться у Чернівцях – не так з власної волі, як більше з волі уряду, котрому «він у Чернівцях потрібний як «агент нового курсу, а у Львові з того погляду був би лишній»¹⁴. Такої ж думки був і О.Кониський. Питаючи Грушевського, хто займе кафедру після Огоновського, він у листі від 4 листопада 1894 р. висловив припущення, що Смаль-Стоцький не потрапить на неї, бо у Чернівцях він більше потрібний¹⁵. Кілька разів чернівецький професор цікавився у М.Грушевського справами навколо вакантної львівської кафедри, однак на початку 1895 р. висловився наступним чином: «До справи обсади кафедри у Львові я втратив інтерес – найся діє Божа воля. Жаль покидати Буковину. Очевидно, я все ще лічений [як кандидат], і в такому разі хотів би мати хоч ту сатисфакцію, що мене бодай запитали»¹⁶.

Того ж року як провідний фахівець у галузі українського мовознавства, він провів габілітацію О.Колесси, який невдовзі зайняв кафедру історії української літератури у Львові, однак викладання історії української мови перебрав професор слов'язнавства, поляк А.Каліна. Сучасники професора, не лише звичайні студенти, а й І.Франко, О.Кобилянська, залишили свідчення про високий рівень його лекцій, привабливу манеру спілкування.

Посада ординарного професора давала право відкрити студентський науковий семінар. На жаль, сучасні автори ототожнюють цей вид занять із звичними семінарськими/практичними заняттями, вести які доручаються, як правило, асистентам. В університетах Австро-Угорщини, так само як і в російських імператорських університетах, семінари мали назву наукових і спрямовувалися на самостійну науково-дослідну роботу студентів. Право на їх організацію мав лише ординарний професор, який обґрунтовував потребу, розробляв статут і програму. Документація надсилалася до міністерства освіти, яке у випадку позитивного рішення виділяло кошти для функціонування та додаткову платню професору. Кошти використовуватися на фундацію бібліотеки семінару, премії за кращі доповіді, видання збірників праць семінаристів. Семінар у деяких випадках для студентів міг бути платним

Успішно діючі семінари були зародками наукових шкіл. Семінари деяких професорів австрійських університетів користувалися загальноєвропейською славою¹⁷. У липні 1897 р. міністерство остаточно затвердило статут Рутенського (український) наукового семінару професора Смаль-Стоцького, який передбачав усні доповіді та письмові розвід-

ки студентів, премії студентам у розмірі 50 гульд., формування спеціалізованої бібліотеки. На заняття відводилося по 2-3 години на тиждень¹⁸. У розкладі зазначалося, що семінар вільний для відвідування і працює без сплати внесків студентами¹⁹.

Семінар мав палеографічне та літературне спрямування. Посеместрово його члени студіювали літописи Нестора, Іпатіївський літопис, творчість І.Котляревського, Т.Шевченка, М.Шашкевича, Ю.Федьковича. Бібліотека семінару у 1905 р. налічувала 286 томів, у т.ч. видання НТШ, твори Кониського, Котляревського, Франка, Шевченка, Старицького, Гобілевича²⁰.

Спогади про семінар Смаль-Стоцького залишили багато його учасників. Вони висвітлюють різні аспекти. Так, учасник семінару 1905 р. О.Цісик зазначив, що семінар збирався двічі на тиждень. «Виклади відбувалися в поплудневих годинах 8 до 10 годин тижнево. Праця у семінарі справляла нам правдиву радість. В бічному будинку університету приділено нам дві кімнати зі столиками, шафами, гарною підручною славистичною бібліотекою. Тут ми переконалися, що наш пан професор вимагає солідної праці, докладного використання джерел та ясного становища до чужої думки»²¹.

В.Сімович згадував, що після прочитання твору «йшов докладний розбір: слово за словом, думка за думкою, сполука речень, зв'язок з попереднім, але ж найважливіше – саму поему ми розбирали в циклі інших творів, і то в першій мірі творів більшменш із того самого часу; їх думки, фрази, сполуки фраз і т.д.»²². Цей учень Смаль-Стоцького помітив, що семінари мали особливий дух, який відображав стиль наукової роботи професора. «Не кількість проробленого матеріалу мала своє значення, а його поглиблення, докладна і всебічна інтерпретація. Бувало таке, що одна сторінка Федьковичевого оповідання, Несторового літопису, Котляревського «Наталки-Полтавки» й передусім невеличкої Шевченкової поезії займали й кілька годин вправ»²³. У 1934 р. В.Сімович, згадуючи роки навчання, чи то з докором чи з іншим почуттям писав: «І як воно не дивно на нашій університеті ніхто з нас не друкував своїх наукових спроб, даремно, що деякі семінарські праці мали наукову вартість..., бо ніхто не виявляв претензій бути «українським ученим». Це стосується моїх університетських студій (1899–1903)»²⁴. Загалом семінар мав величезне значення для підготовки українців та кваліфікованих учителів.

С.Смаль-Стоцький був членом двох національних наукових інституцій, які їх фундаторами розглядалися як зародки майбутньої української академії наук. Йдеться про Наукове товариство імені Шевченка у Львові (НТШ) та Українське наукове товариство у Києві (УНТ). Представники від цих двох товариств були запрошені міністром освіти уряду Української Держави М.Василенком для

роботи у Комісії із заснування академії наук у Києві.

Відлік членства ученого у НТШ біографи Смаль-Стоцького ведуть з 1899 р., тобто з часу його обрання дійсним членом, відтинаючи тим самим його попередню діяльність у товаристві. Між тим він належав до НТШ задовго до введення категорії дійсних членів. Справа у тому, що у червні 1899 р. згідно з новим статутом НТШ, спрямованим на подальшу трансформацію товариства в інституцію академічного типу, запроваджувалася нова категорія – «дійсних членів», належати до якої могли лише ті члени товариства, що займалися науковими дослідженнями і мали відповідні публікації. Отже, до 1899 р. Смаль-Стоцький був звичайним членом НТШ і входив до Філологічної секції, яка з травня 1893 до червня 1899 р. функціонувала у розширеному складі, а після реформи налічувала усього 10 членів. Спочатку професор брав активну участь у дискусіях з питань унормування мови видань НТШ. Його пропозиції здебільшого не сприймалися лівів'янами, які були на боці Ом.Огоновського²⁵.

Згодом він зрідка приїздив до Львова для участі у роботі секції, яка збиралася раз на місяць – першої п'ятниці. «Охота у мене є приїздити бодай не на всі засідання Філологічної секції, але досі ще картки (пільгової. – 3.3) на залізницю не маю, а без того багато кошту», – писав він до М.Грушевського 21 червня 1895 р.²⁶. По смерті керівника ФС Ом.Огоновського тодішній голова НТШ О.Барвінський запропонував очолити секцію Смаль-Стоцькому, й у червні 1896 р. він був заочно обраний, однак через відсутність С.Смаль-Стоцького роботою секції керував заступник голови І.Франко. За головування у НТШ М.Грушевського І.Франко офіційно (з лютого 1898 р.) очолив ФС і керував її роботою впродовж п'ятнадцяти років.

У історіографії йдеться лише про факт обрання Смаль-Стоцького головою ФС НТШ у 1914 р. Однак тоді він був обраний головою ФС вдруге. При виборах було ще три кандидати К.Студинський, О.Колесса та І.Франко. І.Джиджора і М.Федюшка (Євшан) засвідчують, що уконституювання секції тривало 2 години, а питання про її директора (голову) голосувалося кілька разів. За даними *Хроніки НТШ* 10 березня 1914 р. на засіданні ФС було обрано головою С.Смаль-Стоцького, заступником К.Студинського, секретарем В.Щурата²⁷ (із кількох претендентів). Варто зазначити, що вчений був також членом Археографічної комісії НТШ, утвореної за ініціативою М.Грушевського у січні 1896 р.

До Першої світової війни у *Записках НТШ* Смаль-Стоцький не опублікував жодної статті, хоча обіцяв подати рецензії на праці Я.Бодунаде-Куртене, нові публікації з історії Буковини, інформував про спробу залучити до участі у видан-

нях товариства С.Шпойнарівського, П.Клима і професора кафедри Східної Європи В.Мільковича²⁸. З 13 його публікацій у *Літературно-науковому віснику* лише одна, що була присвячена І.Котляревському, вийшла до 1914 р., решта – наприкінці 1920-х – у 1930-х рр. НТШ відгукнулося у 1908 р. рецензією С.Томашівського на працю Смаль-Стоцького *Буковинська Русь* й у 1910 – на статтю у *Буковині* «Шевченко – пророк України».

Широкого співробітництва як автора з НТШ не вийшло і, на нашу думку, не лише через те, що багато часу забирала громадська діяльність, редакційна робота у *Буковині*, *Руській Раді*, зосередженість разом з Т.Гартнером над граматичними студіями. На основі деяких висловлювань і фактів можна стверджувати, що С.Смаль-Стоцький з початку 1890-х рр. пробував створити центр українознавства у Чернівцях із залученням авторів з поза меж Буковини. У журналі *Руська школа* (Випуск другий) опубліковані статті М.Драгоманова й І.Франка. Плануючи третій випуск, Смаль-Стоцький пропонував НТШ відмовитися від ідеї власного збірника і приєднатися до чернівецького видання *Руська школа*, якому вкрай бракувало автурської і коштів²⁹. Зрозуміло, що ці науково-видавничі проекти мали надто різні можливості, а відтак і перспективи. За браком коштів чернівецьке видання перестало виходити.

С.Смаль-Стоцький брав участь у діяльності Українського історичного товариства у Чернівцях, а з листопада 1910 р. його очолив. Товариство не мало свого друкованого органу, і його члени, зокрема М.Кордуба, друкували свої розвідки у виданнях НТШ.

Смаль-Стоцький був дійсним членом Українського наукового товариства у Києві (УНТ) від самого початку його заснування у 1908 р., однак учений не входив до Філологічної секції УНТ, оскільки секції у київському товаристві формувалися за рахунок виключно місцевих членів³⁰. Він відгукнувся на запрошення М.Грушевського до співпраці у журналі *Україна* й у січні 1914 р. секретар редакції Д.Дорошенко інформував М.Грушевського, що очікуються статті з питань правопису від К.Михальчука і С.Смаль-Стоцького³¹. Професор обіцяв статтю про правописні непорозуміння³².

Ще до свого членства в УНТ С.Смаль-Стоцький відвідував Київ, був знайомий з О.Кониським – найбільш послідовним з усіх старогромадівців промотором ідеї української академії наук. Високо оцінюючи діяльність чернівецького професора, він рекомендував М.Грушевському, коли той став головою львівського товариства, поставити під «Зверненням Комітету НТШ до громадськості у справі збору коштів для утворення Української академії наук» підпис Смаль-Стоцького замість маловідомого в Україні галичанина Д.Савчака. За рекомендацією Кониського Смаль-Стоцький був учасником всеукраїнської наради у громадських

справах, що відбулася влітку 1897 р. у Києві і, за свідченнями того ж Кониського, справив добре враження на киян³³.

Наукові контакти С.Смаль-Стоцького виходили за межі не лише Чернівецького університету, а й суто українського національного наукового співтовариства. Як автора мовознавчих та краєзнавчих праць Смаль-Стоцького знали у Петербурзькій академії наук та редакції видання енциклопедичного типу *Український народ в его прошлом и настоящем*. Підбираючи автурську, члени редакційної наради згадали «лиш одне ім'я: проф. Смаль-Стоцького для нарису про Буковину»³⁴.

Проблема біографії і бібліографії у житті ученого тісно пов'язані. Список праць, поданий С.Смаль-Стоцьким у 1899 р. при обранні його дійсним членом НТШ, налічував 19 публікацій, чотири з яких вийшли німецькою, решта – українською мовою³⁵. Бібліографія праць, що була укладена редакцією Записок Історично-Філологічного Відділу УАН, за браком відомостей нараховувала усього 21 публікацію³⁶. В.Сімович у статтях меморіального характеру, двічі звертаючись до питання про кількість наукових праць свого учителя, розмірковує над причинами того, чому їх не було опубліковано більше і, зрештою, акцентує увагу на якісному боці наукового спадку професора³⁷. Бібліографія наукових і публіцистичних праць ученого, укладена В.Даниленком та В.Добржанським налічує 150 публікацій³⁸.

Не торкаючись політичної діяльності ученого, зазначимо, що власне сама посада професора україністики в умовах тогочасного суспільного життя мала суттєве соціальне та політичне навантаження – далеко не символічне за характером і змістом. Практично усі вони були депутатами місцевих сеймів або австрійського парламенту, вели різнобічну громадську діяльність на ниві національно-культурного життя, що набирало обертів. С.Смаль-Стоцький підтримував рух студентів за створення у Чернівецькому університеті кафедри історії України, брав участь у студентських вічах на підтримку цієї ідеї³⁹. На прохання Відділу НТШ увійшов до складу делегації від товариства й у січні 1902 р. брав участь в аудієнції з міністром освіти та прем'єр-міністром у справі відкриття українського університету у Львові. У Чернівцях С.Смаль-Стоцький очолював Комітет, який координував боротьбу за заснування українського університету у Львові⁴⁰. Ставши депутатом австрійського парламенту наприкінці квітня 1912 р., він увійшов разом з трьома іншими «фахівцями» – університетськими професорами О.Колесою, С.Дністрянським та І.Горбачевським до парламентської комісії у справі заснування університету у Львові⁴¹.

Відомо, що міністр М.Василенко та Вернадський дійшли згоди щодо запрошення до Комісії зі створення Української академії наук М.Грушевського та додаткового по одному представнику від

НТШ й УНТ. М.Грушевський, якого Вернадський персонально запрошував до участі у розбудові Академії наук, відмовився від співробітництва з політичних мотивів. Він не бажав брати участь у будь-яких акціях під егідою гетьманського уряду. УНТ, намагаючись відстояти свій пріоритет на ідею Академії наук, вдалося увести до Комісії трьох представників – мистецтвознавця Г.Павлуцького, філолога Є.Тимченка, геолога П.Тутківського. Позицію НТШ не представляв жоден її член, оскільки в умовах війни не вдалося встановити контакт із Львовом. Безуспішними виявилися кроки у цій справі Міністерства закордонних справ уряду П.Скоропадського⁴². Також не дала результатів публікація 12 червня 1918 р. газетою «Відродження» листа міністерства народної освіти і мистецтва до НТШ у Львові, у якому повідомлялося про створення Комісії з повноваженнями підготувати законопроект про утворення Української академії наук у Києві і запрошувалося до співпраці. Як з'ясувалося у серпні 1918 р., коли до Києва прибув Львів'янин член НТШ Чайковський, жодної інформації з Києва товариство не отримувало. Отже, НТШ не могло рекомендувати Смаль-Стоцького. Належачи до поміркованої частини українського політикуму, з властивою їй конструктивною налаштованістю до державницьких структур, Смаль-Стоцький, на відміну від М.Грушевського, не відмовився від пропозиції брати участь у фундації Академії наук.

9 липня 1918 р. Комісія під керівництвом В.І.Вернадського почала свої засідання. По тривалій дискусії її члени дійшли згоди, що первісний склад академіків має призначити гетьман за поданням міністерства освіти та культури. Затверджений 14 листопада 1918 р. розпорядженням гетьмана Скоропадського склад перших дійсних академіків УАН, що містив також ім'я С.Смаль-Стоцького, був опублікований у *Державному віснику* 22 листопада 1918 р. Перебуваючи в еміграції, безпосередньої участі у роботі Академії він не брав. У 1926–1928 рр. його три статті з правописного питання були надруковані у журналі *Україна*, який став органом Історичної секції ВУАН. Тоді ж вийшли рецензії на книги І.Огієнка та Л.Нідерле. У 1928 р. Смаль-Стоцького перезатвердили у складі дійсних членів ВУАН. У 1929 р. йому направили запрошення на сесію Ради ВУАН, однак не дав відповіді на запрошення. З того часу С.Смаль-Стоцький не згадується в документах Академії. Учений продовжував жити у Празі, де він працював в Українському вільному університеті.

Отже, беручи до уваги не лише тогочасне значення суто науково-теоретичного доробку С.Смаль-Стоцького, навколо якого дискутували і продовжують дискутувати фахові філологи, а й науково-організаційний компонент його діяльності, можна чіткіше окреслити неперервну інституційну «вільну» академічності у біографії чернівець-

кого професора. Траєкторія життєвого шляху ученого багата різними «відхиленнями» у бік законодавчої, фінансово-економічної, видавничої, пропагандистсько-політичної діяльності. У мінливій політичній ситуації Першої світової війни і національного державотворення накопичений досвід дозволив С.Смаль-Стоцькому сягнути найвищих щаблів у національній науці. Саме у контексті перетину регіонально-соборницьких, науково-галузевих, персонально-інституційних аспектів розвитку української науки кінця XIX – перших десятиліть XX ст. постать академіка Смаль-Стоцького виглядає органічно і беззастережно на своєму місці.

¹ Кульчицький С., Матвеева Л., Панченко П. Національній академії наук України – 80 років // Київська старовина. – 1998. – № 6. – С.22.

² Матвеева Л., Циганкова Б., Янковський О. Трагічні сторінки (3 історії Академії наук України) // Україна. Наука і суспільство. Щорічник. – К., 1994. – Вип. 28. – С.87–89.

³ Даниленко В., Добржанський О. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. – Київ-Чернівці: Інст. іст. України НАН України. – 1996. – 232 с.

⁴ Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки / За ред. Е.Бабчук. – К.: Рада, 2003. – 416 с.

⁵ Даниленко В., Добржанський О. Вказ.праця. – С.149.

⁶ Вернадский В.И. Дневники 1917–1921. – К.: Наукова думка, 1994. – С.122.

⁷ Дійсні члени Товариства. Філологічна секція // Хроніка НТШ. – Львів – 1900. – Ч.1. – С.71.

⁸ Листування українських славістів з Францем Міклошичем. – К.: Наукова думка, 1993. – С.222.

⁹ Там само. – С.72, 83, 139.

¹⁰ Кравченко О. Степан Смаль-Стоцький і Ватрослав Ягіч // Записки НТШ. – 1996. – Т. ССХІІ. Філологічна секція. Зб. на пошану Григорія Лужницького (1903–1990). – С.322.

¹¹ Листування українських славістів ... – С.355.

¹² Там само. – С.85–86.

¹³ Там само. – С.86.

¹⁴ Листування І.Франка й М.Драгоманова. Зібрано з автографів Наукового товариства імені Шевченка і Українського національного музею у Львові. – К.: ВУАН – 1928. – Т. 1. – С.487.

¹⁵ Листування Михайла Грушевського / Ред. Л.Винар; упор.: Г.Бурлака, Н.Лисенко. – К., Нью-Йорк: УІТ; НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка, 2006. – Т.3. – С.84.

¹⁶ Центральний державний історичний архів у м.Києві (далі – ЦДА). – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.754. – Арк. 2, 7.

¹⁷ Дет.див.: Зайцева З.І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.: Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – С.270–271.

¹⁸ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф.3. – Оп.2. – Спр.15071. – Арк.141, 142.

¹⁹ Deutschsprachige Quellen zur Geschichte des Bildungswesens der Bukowina um 1900 / Historico-paedagogica europaica. – Nr. 2. – Klagenfurt, 1994. – S. 12.

²⁰ ДАЧО. – Ф.3. – Оп.2. – Спр.21477. – Арк. 5-8; Die k.-k. Franz-Josephs Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes. Festschrift. Hrsg. vom Akademischen Senat. – Czernowitz, 1900. – S.106.

²¹ Цісик О. Д-р Степан Смаль-Стоцький. Пам'яті незабутнього професора (В 100-річчя його народження) // Записки НТШ. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто. – 1960. – Т. CLXXXII. – С.12.

²² Сімович В. [Передмова до праці] С.Смаль-Стоцький. Т.Шевченко. Інтерпретації // Праці у двох томах. – Т.2: Літературознавство. Культура. – Упор. Л.Ткач та ін. – Чернівці: Книги ХХІ. – 2005. – С.6.

²³ Справоздане про діяльність і розвиток наукового товариства імені Шевченка // Записки НТШ. Упор. Ол. Барвінський. – Львів, 1893. – Т.2. – С.734.

²⁴ Сімович В. Вказ.праця. – С.661.

²⁵ Відділ рукописів ЛНБ ім. В.Стефаніка. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.42-а. – Арк.5; Справоздане ... – С.188.

²⁶ ЦДІА у Києві – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.754. – Арк. 8, 3.

²⁷ Листування Михайла Грушевського. – Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / Упоряд.: С. Панькова, В.Пришляк. – Київ-Нью-Йорк: УІТ, ВД «Простір». – 2008. – С.282, 484.

²⁸ ЦДІА у Києві – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.754. – Арк. 7, 13.

²⁹ Зайцева З.І. Український науковий рух ... – С.352.

³⁰ Члени Товариства // Записки УНТ. – К. 1908. – Кн.1. – С.155–156.

³¹ Винар Л., Панькова С. Листи Дмитра Дорошенка до Михайла Грушевського // Український історик. – 2002. – Ч. 1-4. – С.507-517.

³² ЦДІА України у Києві – Ф.1235. – Оп.1. – Спр.754. – Арк.16.

³³ Листування Михайла Грушевського ... – Т.3. – С.157, 161, 163.

³⁴ Листування Михайла Грушевського / Упор.: Р.Майборода, В.Наулко, Г.Бурлака, І.Гирич; ред. Л.Винар. – К., Нью-Йорк: УІТ, 2001. – Т.2. – С.220.

³⁵ Дійсні члени Товариства. ... – С.71–72.

³⁶ Перші академіки Історично-Філологічного Відділу (Життєписи та бібліографія їх праць). Ст. О. Смаль-Стоцький // Записки Історично-Філологічного Відділу

Української академії наук. – К.: Вид-во тов-ва «Друкарь». – 1919. – С. LXXVI – LXXVIII.

³⁷ Сімович В. Наукова діяльність академіка Смаль-Стоцького // Праці у двох томах. Т.1: Мовознавство / Упор.і передм. Л.Ткач. – Чернівці: Книги ХХІ, 2005. – С.408; Сімович В. Степан Смаль-Стоцький як педагог і педагогічний діяч // Праці у двох томах. – 2005. – Т. 2. – С.736.

³⁸ Даниленко В., Добржанський О. Вказ.праця. – С.198-208.

³⁹ Чернівецький університет. 1875-1995. Сторінки історії / Ред. С.С.Костишин (голова), О.Е.Панчук (заст. гол.), В.М.Ботушанський (відп.ред.) та ін. – Чернівці: Рута, 2005. – С.54-57.

⁴⁰ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – С.430.

⁴¹ Binder H. Galizien in Wien Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. – Wien: Verl. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. – S.488–489].

⁴² Хроніка: Інституції та товариства // Наше минуле. – К., 1918. – № 2 – С.185.

Summary

Zinaida Zaitzeva
(Kyiv)

Organizing and institutions aspects scientifically-pedagogical activity S. Smali-Stocikogo in 1883-1918 years

In article are analyzed scientific studies of the ukrainian professor Chernivecikogo university S. Smali-Stocikogo and circumstance of his election by real member created in 1918 Ukrainian academies of the sciences, actual nonfrequent in her practical activity under influence repression.

Key words: S. Smali-Stocikiy, V. Vernadskiy, M. Grushevskiy, member NTSH, Ukrainian academy of the sciences, real member Ukrainian academy of the sciences, scientific publications, bibliography.